

ҲАРИД, ТАҚСИМОТ, ОМБОР ВА ТРАНСПОРТ ЛОГИСТИКАЛАРИНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИ

Babayev Nasim

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Marketing” kafedrasi dotsenti, i.f.n.

babayevnasim2@gmail.com

Ғанибоев Хасан

Самарқанд давлат иқтисодиёт ва сервис институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14538936>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 16-dekabr 2024 yil

Ma'qullandi: 18-dekabr 2024 yil

Nashr qilindi: 21-dekabr 2024 yil

Ҳарид логистикаси, тақсимот логистикаси, омбор логистикаси, транспорт логистикаси, жараёнлари, интеграция, самарадорлик, ташиш, омборлаш, товарлар тақсимоти, иқтисодий самарадорлик.

ABSTRACT

Ҳарид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикалари – замонавий иқтисодиётнинг муҳим тармоқларидан биридир. Бу омиллар бир-бири билан ўзаро боғланган ҳолда, товарларни ишлаб чиқаришдан тортиб, уларнинг истеъмолчиларга етказиб беришгача бўлган барча жараёнларнинг самарадорлигини белгилайди. Ҳарид жараёни товарларнинг миқдорини ва сифатини таъминлашга қаратилган бўлиб, уларнинг сарфланиши ва тақсимот ишлари омборда сақлаш, ташиш ва тарқатиш усулларига боғлиқ. Транспорт логистикаси эса, товарларни мавжуд манзилга ўз вақтида ва иқтисодий самарадорлик билан етказиб беришни таъминлайди. Ушбу тадқиқот ҳарид, омбор, транспорт ва тақсимот логистикалари ўртасидаги ўзаро алоқа ва уларнинг самарали бошқариш усулларига қарата иш олиб борилади. Маълум бўлишича, логистика жараёнларини интеграция қилиш ва оптимизация қилиш ташкилотларнинг умумий ишлаш самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Логистика типологиясига функционал ёндашув, агар биз репродуктив жараённинг босқичларини асос қилиб олсак, самарали бўлади, унда жуда аниқ функциялар амалга оширилади ва зарур логистика операциялари амалга оширилади, улар сотиб олиш, ишлаб чиқариш ва тарқатиш логистикасига айланади.

Муайян маҳсулотларни ишлаб чиқариш, зарур машина ва ускуналарни сотиб олиш тўғрисида қарор қабул қилингандан сўнг, ишлаб чиқариш хомашё, ярим тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар билан таъминлаш керак. Керакли миқдордаги керакли материалларни мақбул нархларда сотиб олиш муаммоси мавжуд. Бозор иқтисодиёти шароитида харид ишларини ташкил этиш ва типологияси тубдан ўзгарди.

Иқтисодий ва бошқаришнинг режалаштирилган марказлаштирилган тизими (харидорларнинг этказиб берувчиларга марказлаштирилган бириктирилиши, қатъий давлат нархлари, хўжалик юритувчи субъектларнинг тенгсизлиги, товарларни этказиб беришни қатъий тартибга солиш, мустақиллик, ташаббускорлик, корхона йўқлиги) билан товарларнинг фонд тақсимотини алмаштириштижорат ишчилари) эркин бозор муносабатлари даври келди.

Бугунги кунда улар танлаш эркинлиги ва шерикларнинг тенглиги, сотиб олиш манбаларининг (этказиб берувчиларнинг) кўплиги, товарларни этказиб бериш бўйича шартномалар ва шартномаларнинг ортиб бораётган роли, товарларни этказиб бериш жараёнларини ўз-ўзини тартибга солиш, нархлар эркинлиги ва бошқалар билан ажралиб туради.

Тарқатиш логистикаси тушунчаси

Тарқатиш логистикаси-бу турли хил улгуржи харидорлар ўртасида моддий оқимни тақсимлаш жараёнида амалга ошириладиган ўзаро боғлиқ функциялар тўплами, яъни, товарларни улгуржи сотиш жараёнида.

Тарқатиш логистикасининг асосий мақсади керакли товарларни керакли жойга, керакли вақтда минимал харажатлар билан этказиб беришни таъминлашдир.

Талабни аниқлаш ва рағбатлантириш билан шуғулланадиган маркетингдан фарқли ўлароқ, тарқатиш логистикаси маркетинг томонидан шакллантирилган талабни минимал харажатлар билан қондиришга қаратилган. Шу билан бирга, маҳсулот истеъмолчисининг асосий эҳтиёжларини қондириш вазифаларидан келиб чиқиш керак, улар қуйидагиларни ўз ичига олади: товарларни ўз вақтида этказиб бериш, миқдорнинг фавқулодда эҳтиёжларини қондириш қобилияти, юклаш ва тушириш пайтида товарларга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш, ишлаб чиқарувчининг нуқсонли маҳсулотларни тезда алмаштиришга тайёрлиги ва маълум даражадаги товар-моддий захираларни сақлаш.

Тарқатиш логистикасини қўллаш соҳалари

Тарқатиш логистикасининг функцияларини аниқлашда иккита ёндашув мавжуд. Биринчиси, этказиб берувчининг омборидан тайёр маҳсулотни жўнатиш бўйича операциялар мажмуини қамраб олади. Иккинчиси кенгроқ. Бундай ҳолда, тарқатиш логистикаси ишлаб чиқариш линиясидан чиқиб кетган пайтдан бошлаб истеъмолчининг омборига тушган пайтгача бўлган моддий маҳсулотларни айлантиришнинг бутун жараёнини амалга оширади деб ишонилади. Шунинг ёнда тутиш керакки, тарқатиш вазифалари микро ва макрология даражасида ҳал қилинади.

Қуйидаги вазифалар микро даражада ҳал қилинади:

- амалга ошириш жараёнини режалаштириш;
- маҳсулот қадоқларини танлаш, уларни тўлдириш ва консервалаш;
- маҳсулотларни жўнатишни ташкил этиш;
- истеъмол қилинадиган жойга транспортни назорат қилиш ва маҳсулотни истеъмолчига этказиб бериш;
- сотишдан кейинги хизматни ташкил этиш.

Макро даражада тарқатиш логистикасининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- моддий оқимларни тақсимлаш схемасини танлаш;
- тарқатиш каналларини шакллантириш;
- тарқатиш марказларини жойлаштириш.

Тарқатиш канали ва унинг вазифалари

Товарларни этказиб берувчи ва истеъмолчи логистика канали ёки тарқатиш канали билан ўзаро боғлиқ бўлган иккита Микрологик тизимдир.

Тарқатиш канали-бу ишлаб чиқарувчидан истеъмолчига борадиган йўлда маълум бир товар ёки хизматга эгалик ҳуқуқини қабул қиладиган ёки бошқасига ўтказишда ёрдам берадиган ташкилотлар ёки шахслар тўплами. Логистика канали-маълум бир ишлаб

чиқарувчидан истеъмолчига моддий оқимни этказиб берадиган турли хил воситачиларнинг тартибли тўплами.

Тарқатиш каналларидан фойдаланиш ишлаб чиқарувчига маълум фойда келтиради, чунки у маҳсулотларни энг самарали усулда сотишни таъминлайди, маҳсулотларни мақсадли бозорларга олиб боришга имкон беради ва тарқатиш харажатларини тежайди.

Канални ташкил этувчи ташкилотлар ёки шахслар бир қатор функцияларни бажарадилар. Битимлар тузиш даврида-товарларнинг канал бўйлаб ҳаракатланишини таъминлаш учун зарур бўлган маълумотларни тўplash, каналнинг ишлаши билан боғлиқ хавфларни ўз зиммасига олиш. Битимларни яқунлаш даврида-товарларни тақсимлашни ташкил этиш (транспорт ва омборхона), канал орқали товарларнинг ҳаракатланишини таъминлаш учун молиявий маблағларни қидириш ва улардан фойдаланиш, канал фаолияти билан боғлиқ хавфларни ўз зиммасига олиш.

Тарқатиш жараёни тўғридан-тўғри қуйидаги иш турларини амалга ошириш орқали амалга оширилади: буюртмаларни қайта ишлаш, маҳсулотларни сақлаш ва захираларни сақлаш, товарларни истеъмол жойларига ташиш.

Буюртмаларни қайта ишлаш қуйидагиларни ўз ичига олади: истеъмолчидан буюртма олиш, буюртма тўғрисидаги маълумотларни корхонанинг манфаатдор бўлинмаларига юбориш, маҳсулот ишлаб чиқариш тўғрисида қарор қабул қилиш. Агар истеъмолчи учун зарур бўлган товарлар омборда бўлса, у ҳолда улар жўнатилади. Агар омборда товарлар бўлмаса, уларни ишлаб чиқариш учун буюртма ишлаб чиқаришга топширилади.

Ишлаб чиқариш жараёни тугагандан сўнг, компания товарларни жўнатилгунга қадар сақлашга мажбур бўлади. Бунинг сабаби шундаки, ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш даврлари камдан-кам ҳолларда бир-бирига тўғри келади.

Корхона тайёр маҳсулотни сақлашнинг турли шакллари танлаши мумкин:

- товарларнинг бир қисми корхона омборида, бир қисми маҳсулот истеъмол қилинадиган жойлардаги омборларда сақланиши мумкин;
- барча ишлаб чиқарилган маҳсулотлар корхона омборларида сақланиши мумкин;
- корхона жамоат фойдаланиш омборларида жой ижарага олиши мумкин;
- товарларни сақлаш учун узоқ муддатли сақлаш омборлари ёки транзит омборларидан фойдаланиш мумкин.

Инвентаризацияни сақлаш

Истеъмолчини зарур товарлар билан узлуксиз таъминлаш учун ишлаб чиқарувчи корхона омборларида ёки истеъмол жойларида сақланадиган инвентаризация захираларини яратади. Захиралар махсус стандартларда назарда тутилган даражада сақланади.

Сотиш жараёнининг якуний босқичи товарларни истеъмол жойига ташиш ва шартномада (шартномада) назарда тутилган шартлар асосида истеъмолчига этказишдир.

Ҳар қандай замонавий корхонанинг муваффақияти унинг логистика тизимининг самарадорлигига боғлиқ. Харид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикаси ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, уларнинг бир-бирини тўлдириши ва самарадорлигини ошириши зарур. Мазкур мақолада юқоридаги логистика босқичларининг ўзаро алоқадорлиги ва уларнинг корхона фаолиятига таъсири таҳлил қилинади.

Харид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикасининг таърифи ва аҳамияти

Харид логистикаси: Бу товарлар ва хизматларни таъминотчилардан харид қилиш ва уларни корхонага этказиш жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ.

Омбор логистикаси: Бу товарларни қабул қилиш, сақлаш, ишлаб чиқаришга тайёрлаш ва юклаш билан боғлиқ.

Тақсимот логистикаси: Бу тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиш билан боғлиқ.

Транспорт логистикаси: Бу товарларни бир жойдан бошқа жойга ташиш билан боғлиқ. Юқоридаги барча босқичлар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, уларнинг ҳар бирининг самарадорлиги бутун логистика тизимининг самарадорлигига таъсир қилади. Масалан, харид қилинган товарларнинг сифати ва миқдори омбордаги сақлаш шароитларига, тақсимот жараёнининг тезлиги ва самарадорлигига таъсир қилади.

Харид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикасининг ўзаро алоқадорлиги

Харид ва омбор логистикаси: Харид қилинган товарлар омборда сақланади. Шунинг учун харид қилинаётганда омборнинг сифими ва бошқа имкониятлари ҳисобга олиниши керак.

Омбор ва тақсимот логистикаси: Омбордан тайёр маҳсулотлар тақсимотга юборилади. Шунинг учун омборда товарларнинг тўғри жойлаштирилиши ва тезкор юкланиши ташкил этилиши керак.

Тақсимот ва транспорт логистикаси: Тақсимот жараёнида транспорт воситаларидан фойдаланилади. Шунинг учун тақсимот марказлари транспорт йўлларига яқин жойда жойлаштирилиши керак.

Харид ва транспорт логистикаси: Харид қилинган товарларни таъминотчидан корхонага етказиш учун транспорт воситаларидан фойдаланилади. Шунинг учун харид қилинаётганда транспорт харажатлари ҳам ҳисобга олиниши керак.

Харид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикасини бошқаришнинг аҳамияти

Юқоридаги барча босқичларни бошқариш орқали корхона қуйидаги натижаларга эриша олади:

Харажатларни камайтириш: Логистика жараёнларини оптималлаштириш орқали транспорт, омбор, ишчи кучи ва бошқа харажатларни камайтириш мумкин.

Мижозларни қаноатлантириш: Буюртмаларни тез ва сифатли бажариш орқали мижозларнинг лояллигини ошириш мумкин.

Инвентаризацияни оптимизациялаш: Омбордаги товарларнинг миқдорини оптималлаштириш орқали ортиқча харажатларни камайтириш ва товар етишмаслигининг олдини олиш мумкин.

Рақобатбардошликни ошириш: Логистика тизимининг самарадорлигини ошириш орқали корхона бошқа рақобатчилардан ажралиб туриши мумкин.

Хулоса. Харид, тақсимот, омбор ва транспорт логистикаси ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, уларнинг бир-бирини тўлдириши ва самарадорлигини ошириши зарур. Бу босқичларни бошқаришнинг самарадорлиги корхонанинг муваффақиятида муҳим омил ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Взаимосвязь закупочной и распределительной логистики <https://studfile.net/preview/2030931/page:2/>
2. Закупочная и распределительная логистика : учебно-методическое пособие для студентов экономических специальностей / Р. Б. Ивуть, А. Г. Баханович, И. И. Краснова. – Минск : БНТУ, 2016. – 80 с.
3. https://prezi.com/6a9mzd_gdza8/presentation/
4. Ермакова М. В. Сферы применения распределительной логистики // Территория науки. 2017. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sfery-primeneniya-raspredelitelnoy-logistiki> (дата обращения: 13.12.2024).
5. Ходоскина О. А., Анасович В. Д., Хилькевич А. И. РОЛЬ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ // Наука и прогресс

- транспорта. Вестник Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта. 2019. №2 (80). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-transportnoy-logistiki-v-deyatelnosti-promyshlennogo-predpriyatiya> (дата обращения: 13.12.2024).
6. Ходоскина О. А., Анасович В. Д. ОПТИМИЗАЦИЯ СНАБЖЕНЧЕСКО-СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ПУТЕМ ПРИМЕНЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ // Наука и прогресс транспорта. Вестник Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта. 2018. №6 (78). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/optimizatsiya-snabzhenchesko-sbytovoy-deyatelnosti-predpriyatiya-putem-primeneniya-logisticheskikh-printsipov> (дата обращения: 13.12.2024).
7. Царенкова И. М. Развитие системы перевозки грузов по автомобильной дороге на основе принципов логистики // Наука и прогресс транспорта. Вестник Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта. 2017. №5 (71). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-sistemy-perevozki-gruzov-po-avtomobilnoy-doroge-na-osnove-printsipov-logistiki-1> (дата обращения: 13.12.2024).
8. Квашина О. Н. Специфика управления логистическими процессами в современной производственной системе // МНИЖ. 2017. №1-1 (55). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-upravleniya-logisticheskimi-protsessami-v-sovremennoy-proizvodstvennoy-sisteme> (дата обращения: 13.12.2024).
9. Ergashev Jahongir Baxodirovich, Axtamov Latifxon Kamolovich HARID, TAQSIMOT, OMBOR VA TRANSPORT LOGISTIKALARINING O'ZARO ALOQADORLIGI // JMBM. 2024. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/harid-taqsimot-ombor-va-transport-logistikalarining-o-zaro-aloqadorligi> (дата обращения: 13.12.2024).
10. Ergashov Adham Akmalovich LOGISTIKANING UMUMIY XUSUSIYATLARI // Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/logistikaning-umumiy-xususiyatlari> (дата обращения: 13.12.2024).
11. Rajabov Orzujon Mamasoliyevich LOGISTIKA PROVAYDERLIK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH AMALIYOTI // JMBM. 2022. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/logistika-provayderlik-xizmatlari-samaradorligini-oshirishda-raqamli-texnologiyalarni-qo-llash-amaliyoti> (дата обращения: 13.12.2024).
12. Ergashev Jakhongir Baxodirovich, Musayeva Zilola Shuxrat Qizi, Xamitov Dilshodbek Obid O'g'li LOGISTIKA VA MARKETINGNING O'ZARO ALOQADORLIGI // JMBM. 2024. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/logistika-va-marketingning-o-zaro-aloqadorligi> (дата обращения: 13.12.2024).